

<https://doi.org/10.62837/2025.6.235>

b\m. HÜSEYNOVA LALƏ ASLAN QIZI
İ-mail: q-lala-5@hotmail.ru
m. MƏMMƏDOVA ZEMFİRA ƏLƏKBƏR QIZI
I-mail: zemfiramamedova1948@gmail.com
Azərbaycan Tibb Universiteti// S.Vurğun 157.

İNGİLİS DİLİNİN LQĞƏT TƏRKİBİNİN ZƏNGİNLƏŞVƏSİNDƏ DAXİLİ VƏ XARİCİ AMİLLƏRİN ROLU

Xülasə

Tədqiqat məqsədindən asılı olaraq, suffikslərin müxtəlif təsnifatından istifadə olunub və təkliflər olunub. Suffikslər öz mənşəyinə görə, yaratmalı olduqları nitq hissəsinə görə, işlənmə tezliyinə görə (nə qədər tez-tez ona rast gəlinir), praktik olmağına görə, xarakteristikalarına görə təsnif olunurlar. Suffikslər sözün sonunda tam yeni söz əmələ gətirmək üçün nitq daxilində yerləşən sözdüzəldici şəkilçilərdir. Suffiksin semantik dəyəri vardır, amma ona müstəqil nitq hissəsi kimi rast gəlinmir. Morfoloji cəhətdən iki söz məsələn: “**jewelry**”, “**jewels**” sözləri ilkin olaraq eyni prinsipli kökdən yaranıb; konsepsual struktur hər iki sözdə: -s “**jewels**” sözündə və “**-ry**” “**jewelry**” sözündə cəm bildirir. Amma fərq isə onların qrammatik və leksik mənasındadır. “**-s**” şəkilçisi qrammatik kateqoriyanı dəyişməyən formantıdır. “Plural” (cəm), burada “**-ry**” “**individually** qrupu, topluluq” semantik əsaslı söz sinfini yaradır.

Açar sözlər: suffiks, grammatika, produktiv, sifət düzəldən, morfoloji, leksika, semantika.

Мешков О.Д. “Словообразование современного английского языка”, М. 1986. kitabında qeyd edir: “Nitq hissələri içərisində suffikslər leksik-qrammatik qruplarına əsasən semantik cəhətdən təsnif olunurlar və nəhayət, onların əlavə olunduğu kök (stem)-lərin növündən asılı olaraq təsnif olunurlar. Sinxron yanaşma ilə uyğun olaraq biz müasir ingilis dilində tez-tez rast gəlinən nitq hissələrinə görə təsnif etməyə başlayaraq bu daha da məqsədəuyğun olardı. Onların mümkün semantik gücünü işıqlandıran sözlər uyğun şəkildə irəlində göstəriləcək. Əgər biz öz yanaşmamızı dəyişsək, suffiksləri siqnalizə (signalize) etmək üçün xidmət etməli olduğunu leksikoqrammatik mənası ilə maraqlansaq, biz hər bir nitq hissəsinin tərkibində daha çox açıqlanmış leksik qrammatik siniflər və qeyri-siniflər olduğunu bilməyə nail olarıq. Leksik qrammatik sinif eyni leksik-qrammatik məna daşıyan leksik elementlər sinifi kimi və həmçinin bu vahidlərin içərisində ifadə olunan qrammatik kateqoriyalar daxil olan ümumi formalar sistemi kimi təyin edilə bilər.

Bir sinfin elementləri eyni uyğun söz ilə əvəz oluna bilər və özünə xas morfoloji nümunə ilə və ümumi sözdüzəldən affikslərlə xarakterizə oluna bilərlər”. [1.c.156]

Sırf sifət əmələ gətirən suffikslərlə yaxından tanış olaq. Hər nitq hissəsinin öz sözdüzəldici suffiksləri olduğu kimi sifətin də özünə məxsus sözdüzəldici suffiksləri vardır. Bu suffikslər də müxtəlif qruplara bölünürlər. Sifət əşyanın əlamətini bildirir və **“what”, “what kind of” (necə), “which” (hansı)** suallarına cavab olur. Quruluşuna görə sifətlər sadə (big, large, red, niece, etc);

düzəltmə (historical, hopeless, wonderful); mürəkkəb (dark-blue, good-looking, brand-new) olurlar. Sadə sifətlər bir kökdən ibarət olur və onlara heç bir suffiks artırılmır.

Sifətlərə xas olan əlamət və keyfiyyətlərin dərəcələri iki yolla ifadə edilir.

- 1) Sintetik yolla, yəni sifətlərin sonuna suffikslər əlavə etməklə;
- 2) Analitik yolla, yəni sifətlərin əvvəlini köməkçi söz əlavə etməklə.

Bu üsullardan hansının seçilməsi ixtiyarı olmayıb, sifətin fonetik tərkibindən asılı olur: birhecalı və bəzi ikihecalı sifətlərin dərəcə formaları sintetik, iki və daha çox hecalı sifətlərin dərəcə formaları isə analitik yolla düzəldilir. Sifətin adi dərəcəsini düzəltmək üçün heç bir suffiksdən istifadə olunmur. Sifətlər adi dərəcədə **as...as, not so...as** bağlayıcıları ilə işlənərkən müqayisə olunan şəxs və əşyaların eyni dərəcəli keyfiyyətə, əlamətə malik olub olmadığını bildirir. Məs:

- 1) My brother is as strong as yours – Mənim qardaşım səninki kimi güclüdür.
- 2) Their way is not so long as mine – Onların yolu mənimki kimi uzun deyil.

Sifətin müqayisə dərəcəsində hər hansı bir şəxs və əşyanın başqa bir şəxs yaxud əşyadan keyfiyyətə artıq olduğunu bildirilir. Bu halda “than” sözündən istifadə olunur. Bu bağlayıcı dilimizdə “-dan,-dən” şəkilçisi, yaxud da “-dan... daha”, “dən...daha” tərkibi ilə tərcümə edilir. Məsələn, room is larger than yours – Mənim otağım sizinkindən (daha) genişdir. Azərbaycan dilində olduğu kimi, ingilis dilində də üstünlük dərəcəsi əşya və ya şəxsin onun daxil olduğu sinifdə ən yüksək keyfiyyətə malik olduğunu bildirir. Məsələn:

- 1) The Volga is the longest river in Europe – Volqa Avropada ən uzun çaydır.
- 2) The USA is the most democratic country in the world – ABŞ dünyada demokratik ölkədir.

Müasir ingilis dilində bir neçə sifət vardır ki, onların dərəcə formaları superletiv yolla düzəldilir, yəni hər formada (adi, müqayisə və üstünlük dərəcə formalarında) müxtəlif kökdən olan sifət işlənir. Sifətin aşağıdakı sintaktik xüsusiyyətləri vardır: Cümlədə sifət həm təyin, həm də tamamlıq ola bilər. Müasir mərhələdə sifətdüzəldən suffikslər arasında **-able, -al (-ial), -an, -ed, -ic, -y** daha produktiv suffikslər hesab olunurlar. Ümumi mənə nöqtəyindən adektiv suffikslər iki böyük qruplar yaradır.

1) Birinci qrupda əsas “münasibət” mənasını kəsb etməsi hesab olunur: “aid olan, oxşarlığı olan, xarakterik xüsusiyyətlər və əlamətlər, kökün ifadə etməli olduğu bir şeyi xatırladan” kimi mənəni ifadə edir. Məsələn, “Ornamental” – bəzək əşyası

kimi istifadə olunan, “**volcanic**” – **vulkanik**, “**neighbourly**” – qonşu münasibəti, dost münasibəti və s.

2) İkinci qrup suffikslər üçün əsas mövcud olma/olmama hesab olunur: kökün ifadə etməli olduğu bir şeyin miqdarını və yaxud olmayan bir şeyi təyin edir

3) Bu bölmədə öyrənəcəyimiz digər mənaları şərti olaraq sözdüzəldici hesab edə bilərik.

-able (-ible) suffiksi ilə düzələn sifətlər:Modellər: v+able → Adj.N+ able (ible,ble) → Adject.

A. Koonin:” English Lexicology”(”İngilis dilinin leksikologiyası”)
Londr.1976.A.Koonin öz kitabında yazır:”Müasir ingilis dilində dəyişə bilən –able suffiksi çox geniş yayılıb. Onun üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, o felin kökünə əlavə olunur, amma həmçinin isimlərin də kökünə əlavə oluna bilər. –able suffiksini ümumi mənası hər hansı bir xarakterik xüsusiyyəti ifadə etməkdir.İsimə “-able” suffiksi əlavə edildikdə həm aktiv kateqoriyalı məna verə bilər (fashionable → pertaining to fashion), həm də passiv kateqoriyalı məna verə bilər (objectionable → that may be objected to; carriageable – that can be carried). Felin sonuna “-able” suffiksini əlavə etsək əsas sözdüzəldici olan “passiv imkan, təbə olma” mənalarını verir. Məs:readable → that can be read ;catchable → that can be caught ;seeable → that can be seen.Sifətlərin sonuna “-able” suffiksi əlavə etsək aktiv xarakterik xüsusiyyət, uyğunluq mənalarını verəcək. Məsələn:suitable – such as to suit; durable – such as to last .Bəzən həm aktiv həm də passiv mənaların birgə işlənməsi hallarına rast gəlmək olar. Məsələn:Floatable – 1)that can float 2) be floated on.Changeable – 1) that is apt to change 2) that can be changed.[3.p.242-252]

“Ornamental” – bəzək əşyası kimi işlənən gələcəkdə daha aktiv düzəltmə sözlər yaratması imkanları vardır: accidentally, normalize, ensociality (something “completely or perfectly social”);Müasir ingilis dilində amonim “-al” suffiksi də vardır ki, isim yaratmaq üçün onlardan istifadə olunur.**-an suffiksi ilə düzələn sifətlər (-ean, -ian) ;**Model: n+ an → Adj.

“-an” suffiksi və onun törəmələri olan “-ean, -ian” kökü isim olan sözlərə əlavə olunur və əlaqə və mənsubiyyət kimi ümumi məna verir. Əlavə olunduqları köklərin xarakterindən asılı olaraq onun üç əsas mənalarını ayırd etmək olar:

1) Ölkə,şəhər və digər coğrafi adları bildirən isimlərə əlavə olunarkən “-an” suffiksi “bu ölkəyə və şəhərə aid” mənasını bildirir. Məsələn: African – afrikalı, Bostonian – bastonlu

Əgər “-an” (-ean, ian)” suffiksi “-ugh, - u, - y” ilə qurtaran sözlərlə işlənərsə, bu şəkilçilər sifətlərdə “- v” hərfi ilə əvəz olunacaq. Məsələn: Cracow – Cracovian**-ate suffiksi ilə düzələn sifətlər.**Model: n+ ate → Adj.“-ate” suffiksi çoxmənalı hesab olunur, isim köklü sözlərdən sifət yaradır. Suffiks “-ate” aşağıdakı mənalara malikdir:

1) “Kökün ifadə etdiyi bir şeyin xarakterik xüsusiyyətini” bildirir. Məsələn: graphicate – able

“Kökün ifadə etdiyi bir şeyin mövcudluğu ilə xarakterizə olunan” mənasını verir. Məsələn: quorate – “containing or consisting of a quorum”

-ful suffiksindən düzələn sifətlər. Model: n+ ful → adj.v+ -ful → adj.

Çoxmənalı “- ful” suffiksi həm isimlərin, həm də feillərin kökləri ilə birləşir. “-ful” suffiksi isimlərin kökünə əlavə olunur. Bununla yanaşı “tam mənada göstərilən keyfiyyətə malik olan” mənasını verir. Məsələn: healthful – sağlam; “-ful” suffiksi konkret isimlərin köklərinə birləşərək “nə üçünsə xarakterik, məxsus” mənasını verir: Məs: Bir sıra feil mənşəli köklərlə “-ful” suffiksi birləşdikdə “kökün ifadə etdiyi bir şeyə meyilli” mənasını verir. Forgetful – unutqan, resentful – kinli, willful – tərs,qərarlı. “-ful” suffiksi ilə feil mənşəli kökdən sifəti düzəltmə ingilis dilinin sintetik ardıcılığı öz yerini analitik ardıcılığa verdikdən sonra, (yəni yaradan isimlərin kökləri əksər hallarda feillərin kökləri ilə uyğun gələn zaman) mümkün olmuşdur.

Bu suffiks gələcəkdə **joyously, umbrageousness** kimi sözlərin düzəldilməsində işlənə bilər.

Ədəbiyyat:

1) Мешков О.Д Словообразование современного английского языка, М. 1986.стр:156.

2) И.В. Арнольд:“Лексикология современного английского языка”. М.изд.-Наука»с.28.

3) А. Кoonin:” English Lexicology”(”İngilis dilinin leksikologiyası”)Londr.1976.page:242-232.

4) Е.Н. Бортничук. И.П. Пастушенко. “Словообразование в английском языке.”с.267.

L.Kuseynova, Z.Mammadova

THERY OF THE INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS IN THE ENRIGISEMENT OF ENGLISH VOCABULARY STOCK

Summary

Suffixes can be varied according to their being productive and non productive. They enrich English language for their wordbuilding character and almost owns the borrowed words.

Since, technics develop in the society new words appear in the language. In these cases the role of suffixes is great. Suffixes will be important and helpful element for building adjectives in the English language in the future.

In modern English, the suffix "-able" is very productive, it can be used to form adjectives from any active verbs, which allows for compact syntactic constructions. For example: She was very paintable. The suffix "-able" gives us many opportunities

for creating word formations in the future; Adjectives formed with the suffix -al.
Model: n+ -al □ adj.

The article investigates the degrees of comparison in English literary language and in its comparative characteristics with Azerbaijani, also the superlative degree of some adjectives in English, it means their forming by changing the roots of the words

Key words: suffix, grammar, productive, creating adjectives, morphological, lexis, semantics.

Л.Кусейнова, З.Маммадова

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ВНУТРЕННИЙ И ВНЕШНИЙ ФАКТОРОВ ПРИ ОБАГАЩЕНИЕ СЛОВАРНОГО СОСТАВА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В современном Английском языке суффиксы могут различаться своей продуктивностью и непродуктивностью. Они обогащают английский язык словообразующим характером и почти присваивает заимствованные слова.

С развитием технологий в обществе появляются неологизмы. В таких случаях велика роль суффиксов. В будущем суффиксы будут важным и полезным элементом в образовании прилагательных английского языка.

В современном английском языке суффикс «-able» очень продуктивен, с его помощью можно образовывать прилагательные от любых активных глаголов, что позволяет создавать компактные синтаксические конструкции. Например: She was very paintable (Она была очень живописной). Суффикс «-able» даёт нам множество возможностей для создания словообразований в будущем; Прилагательные, образованные с помощью суффикса -al. Модель: n+ -al □ прил...

В статье также рассматривается степени сравнения прилагательных прилагательных в современном Английском и Азербайджанском литературном языках, их сравнительная характеристика, а также суперлативная форма прилагательных с помощью изменения корня слова.

Ключевые слова: Суффиксы, грамматика, продуктивность, образование прилагательных. морфология, лексика. семантика

Rəyçi: Dürdanə Vəkilova, Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, b/m.